

Äidinkielenopetuksen nykysuuntauksia

Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja VI—VIII (toimittaja Aimo Turunen), Riihimäki 1958, 1959, 1961; *IX* (toimittaja Kauko Haahtela), Helsinki 1962.

Oppikoulujen äidinkielenopetus on herättänyt viime aikoina keskustelua ja arvostelua. Mutta mielipiteiden vaihdosta ovat jääneet yleensä sivuun varsinaiset kenttätöntekijät. Mistä sitten tiedämme, mikä on totuus äidinkielenopetuksen tilassa tällä hetkellä? Olisiko-han tuloksellista yrittää etsiä vastausta opettajien omasta vuosikirjasta? Äidinkielen opettajain liiton vuosikirjan tarkasteluun on toinenkin syy: edellisen näillä palstoilla ilmestyneen esittelyn jälkeen on ehtinyt tulla julki jo neljä nidosta¹, ja on aika silmällä, mitä kaikkea uutta kirjasarjalla on tarjottavanaan.

Vaikka vuosikirjan kirjoittajien lukumäärä onkin ehkä kasvamassa, kiinnittää huomiota samojen tunnettujen nimien toistuminen ja uusien avustajien suhteellinen vähälukuisuus. Tarkasteltavina olevissa nidoksissa on kirjoituksia yhteensä 46, mutta kirjoittajia 29. Tilanne ei suinkaan merkitse sitä, että

huomionarvoista opetusta tai kokeilua tapaisi vain normaalilyseoissa tai että oppikoulun ulkopuoliset henkilöt olisivat sopivimpia opettajille kirjoittamaan. Opettajat näyttävät vain esiintymisarkuudesta päätellen näin uskovan. Siitä ei tietenkään ole sinänsä mitään muuta kuin hyvää sanottavana, että alan johtavat henkilöt esittävät laajalle piirille ajatuksiaan — sitähan heiltä nimenomaan tulee vaatiakin —, mutta toisaalta siinä, että heidän tutkielmansa ja laajamittaiset artikkelinsa tekevät vuosikirjasta turhan »arvokkaan», piilee eräs syy, miksi tavallinen opettaja ei tohdi vähäisiä ideoitaan kollegoilleen tätä tietä tarjota. Olisi hyvä jollakin keinoin, vaikkapa perustamalla eräänlainen »yleisön osasto», saada opettajat lähettämään vaatimattomampiakin kirjoitelmia; lyhyehkössä muodossa esitetyjä kokemuksia ja mielipiteitä käytännön työstä.

¹ Vuosikirjan tämänkeväinen nidos (X) jää tässä esittelemättä, koska sen ilmestyessä Virittäjän vihko oli jo painossa.

Vaikka kirjoittajajoukko on suhteellisen kapea, saa jo sisällysluestelosta jonkinlaisen käsityksen siitä, mikä on muotia tätä nykyä äidinkielenopetuksessa. Verrattakoon seuraavia lukuja: kirjallisuusaiheisia kirjoitelmia on 22, ainekirjoituksen liittyviä 17 ja kieliopin opetuksen alaan kuuluvia 3 (loput irrallisia ja yleisluonteisia). Puhuuko kaunokirjallisten ja kieliopillisten aiheiden lukumäärän valtava ero (22:3) sen esitetyn väitteen puolesta, että kielen opetus on jäänyt lapsipuolen asemaan? Vaikka epäsuhtaa selittääkin se, että kirjallisuuden alalta on helppo jatkuvasti tehdä uusia aluevaltauksia, tosiasiaksi jää tältä pohjalta arvostellen kuitenkin, että kieliopin opetus on kaavoittunut ja että muuta yleisempää kielen opetusta ei anneta lainkaan. Aivan samansuuntaiseen tulokseen päädytään eräässä vuosikirjankin kirjoituksessa. Eero Lemola, esittäessään tarkastajan havainnot kielenopetuksesta (vuosikirjassa IX), toteaa, että kieliopin opetus on tuntuvasti vähentynyt ja on yhä vähentyneessä. Tämä lienee toisaalta luonnollista vastavaikutusta aikaisempien vuosikymmenien kielioppivoittoiselle opetukselle. Mutta Lemolakin kysyy: mitä tuodaan tilalle? Kysymys on kiperin nimenomaan lukiossa. Näin kertoo artikkelin kirjoittaja: »Kuvaavaa on, että kierreltyäni kolmen vuoden ajan opetuksen tarkastajana en ole lukiossa kuullut muita kuin kirjallisuus- ja aineenpalautustunteja.» Metodiset ohjeet puhuvat systemaattisen kieliopin syventävästä ja täydentävästä kertauksesta, mutta sitä suoritetaan sangen harvoissa lukioissa. Lemola tähdentää yleisen kielitietouden opetuksen merkitystä ja mainitsee mm., että suullisenkin esityksen aiheeksi jokin kielen ilmiö voisi olla antoisa. Syynä tähän ryhdittömyyteen ja sekavuuteen on ennen kaikkea se, että opetus jää kokonaan opettajan aktiivisuuden ja harrastuksen varaan, sillä lukiota varten ei ole olemassa sellaista oppikirjaa, jonka puitteissa saavutettujen tietojen syventä-

minen ja kytkeminen laajempiin yhteyksiin, yleisiin kielen lakeihin voisi tapahtua. — Kieliopin opetuksen kaavoittumista voisi osaltaan poistaa Pirkko Hakolan suosittelema äidinkielenopetuksessa harvoin käytetty ryhmätyöskentely (IX). Uutta, nykyaikaista ja monipuolista aineistoa ja avarampaa näkemystä kieliopin opetukseensa opettaja saa myös Aarni Penttilän suuresta Suomen kieliopista, jota Eeva Lindén esittelee (VI). — Kielen ja kirjallisuuden opetuksen välinen kiista ei tule päättymään eikä yhdenmukaiseen käytäntöön näiden kesken kaikissa kouluissa päästä, koska eri opettajien harrastus on suuntautunut eri tavoin. Tämän johdosta Yrjö Penttinen ehdottaakin, että suomen kielen ja kirjallisuuden opetus lukiossa erotettaisiin toisistaan (VIII).

Mihin suositukseen opettaja nykyisin perustaa ainekirjoituksen opetuksensa? Luulisin, että E. A. Saarimaan jokavuotisilla huomioilla ylioppilaisaineista on suuri vaikutus, samoin Aimo Turusen vastaavilla kirjoituksilla (VIII, IX), antavathan ne kuvan tarkastajien mausta ja täydentävät tehokkaasti asetuksen vastaavan kohdan niukkasanaista sisältöä. Ainekirjoituksen opetuksen lähtökohtana on aiheiden valinta. Tätä tärkeää puolta selvittelevät omien kokeilujensa pohjalta Kauko Haahtela (VIII) ja Urho Tuomola (IX). Aihepulaa lievitettävään on tarkoitettu Anja Aallon ja Anna-Liisa Mäenpään lukioasteen aineenotsikkoluettelo (IX). Kirjallisen esitystavan ohjaus jää yksipuoliseksi, jos tyydytään harjoituttamaan vain normaaleja kuvaus—tutkielma -tyyppisiä aineita. Paula Ruutu kertoo, kuinka voi harjoitella esim. selostusten ja pakinoiden kirjoittamista sekä käyttää ryhmätyötäkin (VIII), ja Urho Tuomola taas antaa hyviä vihjeitä, miten ns. pikaaineilla voi opetusta piristää ja monipuolistaa (VII). Pelkkä ainekirjoitus jättää oppilaan kirjallisen esitystaidon vajavaikeksi myös siinä suhteessa, että arkisen asiategstin ilmaukset, lyhenteet yms.,

joita jokainen myöhemmin joutuu käyttämään, saattavat jäädä kokonaan oppimatta. Aiheellista ojennusta tässä suhteessa antavat Vuokko Raekallio-Teppo (VII) ja Paavo Pulkkinen (VIII). Tyylillisille seikoille pannaan eritoten ylioppilasaineiden arveluksessa suuri paino, mutta tyyllitietouden opetukseen on niukanlaisesti apuneuvoja. Mirjam Mäkitalo ja Hilja Mörsäri ovat tätä silmällä pitäen laatineet, Matti Kuusen malliin, harjoitussarjan (IX). Opettajien on hyödyllistä tietää jotain myös siitä, miten muissa maissa ainekirjoitusta opetetaan, ja esim. W. Linken saksalaisten menetelmien selostuksesta (VIII) voi saada hyviä viiikkeitä. Niin ikään lukion opettajien on hyödyllistä tietää, millaista ainekirjoitustaitoa nykyisten numerus clausus -järjestelmien aikana vaaditaan suomen kielen opiskelijoiksi pyrkiviltä. Eeva Lindén selostaa tätä ja sanoo, että yliopistoon toivotaan sellaisia ainekirjoittajia, jotka ovat tottuneet puhumaan asiaa, sanomaan ajatuksensa selvästi ja panemaan pilkut paikoilleen (VII).

Millaista kirjallisuutta kouluissa nykyisin luetaan? On moitittu, että kirjallisuuden valinnassa koulut ovat vuosikymmeniä ajastaan jäljessä, ja erällä tahoilla taas on päinvastoin moitittu kouluissamme harrastettavan liikaa modernistien epämääräisten teelmien käsitelyä. Selvää on, että kumpikin käsitys on saatu yleistämällä ääritapauksia. Jo vuosikirjassa varhemmin ilmestyneistä tilastoista saa sen käsityksen, että opettajat ovat yleensä kohtuullisessa määrin vanhoillisia, mihin viittaa jo heidän koulutuksensakin. Nykysuuntaus on kirjoitelmista päätellen kaiketi se, että tutut klassikot kutakuinkin säilyttävät asemansa, mutta entistä enemmän pyritään lisäksi rakentamaan siltoja nykykirjallisuuteen joidenkin muutamien vuosien takaisten maineikkaimpien teosten välityksellä. Suuntaa antavana tulee lähitulevaisuudessa varmasti olemaan Aulis Ojajärven painava puheenvuoro

koulukäsittelyyn sopivan kirjallisuuden valintaperusteista (IX). Ojajärvi luettelee joukon tekijöitä, jotka täytyy ottaa huomioon valintaa suoritettaessa. Ensinnäkin teoksen hinta asettaa rajoituksia ja on joskus melkein voittamattomana esteenä nykykirjallisuuden lukemiselle. Myös laajuus ja, eritoten ala-asteella, painoasukin ovat eräitä tekijöitä. Teoksen kieli on tietenkin tärkeimpiä seikkoja. Ojajärven mielestä koulukäsittelyyn sopimattomia ovat sellaiset (proosan?) muotokokeilut, joissa esim. väli-merkit eivät noudata yleisiä sääntöjä. Niillä on vain hämmentävä vaikutus kasvatuspäämääriin, sillä oppilaat eivät ole vielä riittävän kypsiä suhtautumaan tällaisiin vapauksiin oikealla tavalla. Myöskään murretta sisältävät teokset eivät ole kirjoittajan mielestä parhaita mahdollisia, sillä murteellisuudet tekevät lukemisen hankalammaksi ja niiden selvittelystä on vain vähän hyötyä. Kirjallisuuseksperttien mielestä teoksen taiteellisen arvon tulee olla valinnassa ylimpänä tekijänä, mutta Ojajärvi tähdentää, että on mieluummin kuunneltava pedagogoja, sillä aikuisille sopiva ja heitä miellyttävä kirjallisuus ei läheskään aina sovi koululaisille. Erityisesti ala-asteella on taiteellisuuden vaatimuksesta tingittävä, sillä teoksen kasvatusarvo on taiteellisuuden näkökohtaa tärkeämpi; toisin sanoen luettavaa ei pidä valita aikuisen mittapuun mukaan, vaan sen mukaan, mikä on lapselle runoa. Edelleen kirjoittaja varoittaa sellaisista kirjoista, joissa on hyvin paljon henkilöitä, sillä nuoren lukijan on silloin vaikea hallita kokonaisuutta, ja opettajia liiallisesta ennakkoluulottomuudesta käsitellä moraalisesti arveluttavia kohtia sisältäviä teoksia. Sitten Ojajärvi tulee kiistellyyn seikkaan, aktuaalisuuteen. Hän on omaksunut tavallaan välittävän kannan sanoessaan, että tuoreita teoksia voi ottaa käsiteltäväksi, kunhan ne täyttävät edellä mainitut ehdot, ja mainitsee sopivina esimerkkeinä Huovisen, Mannerkorven, Pylkkösen, Hemingwayn ja Steinbeckin

teoksia. Yleensä kuitenkin koulun tehtävänä ei ole etsiä huomispäivän klassikoita, vaan aina kannattaa odottaa, vieläkö tämän päivän »mestariteos» on muutaman vuoden kuluttua säilyttänyt asemansa; hyvää luettavaa on aina riittävästi, eikä ratkaisevaa ole teoksen ikä. Ojajärvi suositteleekin uutuuksia kirjallisuuskerhoon. Lopuksi kirjoittaja muistuttaa, ettei isänmaallisuuttakaan pitäisi nykyaikana opetustavoitteista unohtaa. Kirjallisuutta valittaessa on lyhyemmin sanottuna muistettava, että lukemishjelman täytyy myötäillä oppilaiden keskimääräistä kehitysastetta ja että oppilaat eivät ole aikuisia. Tämän vuoksi opettaja ei voi seurata omia mielitekojaan, vaikka hänellä teoriassa suuri vapaus onkin. Kirjoittaja toivoo, että opettajille annettaisiin tähänastista tarkemmat määräykset ja ohjeet. Sellaisia ajatuksia, että itse oppilaille annettaisiin mahdollisuus valita luettavaansa, Ojajärvi ei kannata, vaikka toisaalta Yrjö Penttinen kyllä osoittaa (VII), että oikein suoritetusta tiedustelusta voisi olla apua opettajalle. — Erytiskysymystä kirjallisuuden valinnassa käsittelee Pekka Mattila pohiessaan sodankuvausten soveltuvuutta koululukemiseen (VII). Tuntematonta sotilasta kirjoittaja ei pidä kaikin puolin soveliaana — eivätkä, merkillistä kyllä, Penttisen tutkimat oppilaatkaan —, vaan hän osoittaa tilalle joukon muita teoksia ja päättyy mm. siihen, että Vänerikki Stoolin tarinan on edelleen parhaita sotakirjoja koulun kannalta. Maunu Niinistö etsii yhtymäkohtia kirjallisuuden ja historian opettajien työstä ja toteaa, että historiallisen kaunokirjallisen teoksen käsittelyllä on historianopetusta elävöittävä vaikutus (VII).

Miten kirjallisuutta kouluissamme opetetaan? Ilmeisesti yhä harvinaisemmaksi on käymässä tapa jauhaa pala palalta yhtä tai kahta teosta ympäri vuoden. Aulis Ojajärvi tähdentää metodikysymyksiä käsitellessään (VII), kuinka on välttämätöntä, että oppilaat saavat teoksesta kirjallisen elämyksen. Parhai-

ten tähän päästään, jos määrätään kirja kokonaisuudessaan ennakolta luettavaksi ja sen jälkeen mahdollisimman nopeasti ilman pitkästyttävää ruodintaa 3—5 tunnin aikana käsitellään. Urho Johansson erittelee tarkemmin tuntikäsittelyä ja on sitä mieltä, että on parempi tutkia teosta teemoittain kuin juonen mukaisesti (IX). Kirjallisuuden opetukseen liittyviä virkistäviä työmuotoja ovat kansanrunouteen soveltuvat liikuntaleikit ja havainnollistamistavat, joista Anna Isoniemi ja Aino Valli tekevät selkoa (VI, VII), sekä Vuokko Raekallio-Tepon suosittamat tuntijuhlat (VII). Tämä on jo tavallaan ryhmätyötä, josta vielä Paula Ruutu erikseen puhuu (VI). Tämäntapaiset suullistakin esitystaitoa palvelevat työmuodot vaativat onnistuakseen innostuneen ja taitavan opettajan.

Lyriikan opetus on tunnetusti vaikeimpia. Joistakin merkeistä päätellen sen suosio on kasvamassa. Vuosikirjassakin neljä kirjoitusta käsittelee yleisluonteisesti tätä aihetta. Maunu Niinistö (IX) varoittaa kaavoittumasta yhteen menetelemään ja kehottaa runojen käsittelytapaa valittaessa tekemään ratkaisun tapauskerrallaan. Kirjoittaja pohdiskelee huomattavimpien runoilijoidemme soveltuvuutta koulukäsittelyyn ja tullessaan nykyrunouteen suosittelee oppilaita johdatettavaksi uuteen runouteen sellaisten runoilijoiden kuin Meriluodon ja Juvoen muodostamia välittäviä siltoja myöten, sillä hänen kokemustensa perusteella nykyrunolla on tietyt lähestymisvaikeudet nuoreen polveenkin nähden. Yleensä hän kouluikäinen nuori on kaikessa vielä aika »vanhoillinen» — joitakin kehittyneimpiä ylimmän asteen oppilaita lukuun ottamatta —, niin että on ymmärrettävää kirjoittajan oppilaiden mielipiteen kallistuminen selvästi perinteellisen ilmaisen puolelle. Kuitenkaan ei pitäisi modernia runoa jättää kokonaan koulukäsittelyn ulkopuolelle sen vaikeuden takia, vaan nimenomaan juuri sen vuoksi on syytä pyrkiä tulevalle kirjalli-

selle yleisölle avaamaan tietä vallitsevan runouden uuteen — eikä enää niin kovin uuteenkaan — kuvamaailmaan. Opettajalle erinomaisen tarpeellista apua modernin runon tulkitsemisessa antaa Kai Laitinen muutamilla konkreettisilla analyyseillaan (IX). Yrjö Penttinen on havainnut, että ryhmätyönä suoritetuilla kirjallisilla ex tempore -analyysilla ja näistä opettajan tiivistämällä synteeseillä on hedelmöittävä vaikutus lyriikan opetukseen (VI). Aulis Ojajärvi taas on menestyksellisesti kokeillut kotitehtäviä (VII). Urho Tuomola tekee kyselyjensä perusteella selkoa lukion tyttöoppilaiden suhtautumisesta runouteen (VI). Tämän tapaisista tutkimuksista voi saada hyviä viitteitä tarkoituksenmukaista runouden opettamista varten.

Kirjallisia spesiaali-aiheita on vuosikirjassa muutamia. Esim. Niilo Nuutinen esittää huomioita Artturi Järviluoman Pohjalaisia-näytelmästä ja sen koulukäsittelystä (VI), Matti Kuusi kirjoittaa mielenkiintoisesti Aleksis Kiven kahdesta kielestä, korkeatyylisestä ja kansanomaisesta ja Kiven tyylin kehityksestä (VII), Eino Krohn V. A. Koskenniemen aforismien maailmankuvasta (VII), Urho Johansson Linnankosken Pakolaisten maahengestä ja kansallisesta sävystä (VII) ja Maila Pykkösen Jeesuksen kylästä opetustehtävänä (VIII) ja Helka Nurmi Ester Erhomaan romaanista Suntion tyttö ja poika sekä sen koulukäsittelystä (VII).

Suullisen esityksen opettamisen kehittäminen ei tunnu tällä hetkellä olevan muodissa samalla lailla kuin joskus takavuosina, koska tarkasteltavina olevissa vuosikirjan nidoksissa ei ole yhtään tätä alaa koskevaa esitystä. Kun Airi Forsman kirjoittaa lukemisen opetuksesta (VII), hänkin tarkoittaa lukemista laajassa

mielessä, luetun ymmärtämistä ja kriittistä suhtautumista siihen. Tämä on kyllä erittäin tärkeä asia huomioon otettavaksi koulutyössäkin. Suomessa siihen on kiinnitetty liian vähän huomiota, niin että huonoissa lukutottumuksissa voi piillä syy monien oppilaidemme heikkoihin saavutuksiin. Koulun pätkittäisen lukusysteemin takia yleisnäkemys asioista tahtoo väkisin jäädä saavuttamatta, ja siksi opettajien — muidenkin kuin äidinkielen opettajien — olisi ohjattava tutkimaan oppikirjojen sisällysluetteloita ja otsikoita ja harjaannutettava sivujen nopeaan, siivöilyvään silmäilyyn yleiskatsauksellisuuden saamiseksi luetusta ja olennaisimman löytämiseksi.

Yleisiä seikkoja äidinkielenopetuksessa käsittelevät Kauko Haahtela ja Aimo Turunen, edellinen aitouden, todellisen persoonallisen omaksumisen, koruttomuuden, epämekaanisuuden vaatimusta (VII) ja jälkimmäinen oppilaiden aktiivisuuden herättämistä ja vireilläpitoa (VII). Turunen painottaa kirjoituksellaan sitä, että erityisesti sellaisella opetuksen alalla kuin äidinkielessä, jossa vapaa harrastuneisuus on menestyksellisen oppimisen välttämätön lähtökohta, opettajan on tehtävä kaikkensa saadakseen oppilaat vireässä ja pakottomassa hengessä oma-aloitteisesti ponnistamaan voimiaan.

Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja antaa tarkkailijalle melko hyvän kuvan äidinkielenopetuksen nykytavoitteista ja -käytännöstäkin. Kuitenkin kirjasarjan merkitys on ennen muuta tietysti siinä, että siitä on muodostunut välttämätön opetuksen apuneuvo. Aloittelevalle opettajalle se on mainio opas ja kokeneelle herätteitä antava. Siksi on valitettavaa, että alkupuolen nidokset ovat päässeet tyystin loppumaan.

PAULI SAUKKONEN